

The background features a vibrant pink field with large, overlapping geometric shapes in lime green and bright red. A diagonal green band runs from the top left towards the center. A large, rounded green shape is on the right side, partially overlapping a red area. The text is positioned in the lower right quadrant.

MNEMOSYNON
FIRMIT  ATIS

Издавач

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
Кнез Михаилова 35, Београд

За издавача

Миомир Кораћ, директор Археолошког института

Уредници

Весна Бикић
Јосип Шарић

Редакциони одбор

Драгана Антоновић, Александар Булатовић, Милоје Васић, Растко Васић,
Снежана Голубовић, Вујадин Иванишевић, Миомир Кораћ, Ивана Поповић, Славиша Перић

Секретар редакције

Јелена Анђелковић Грашар

Лектура и коректура

Мирјана Радовановић

Фотографије

Документација Археолошког института,
Небојша Борић и фото-архиве сарадника

Дизајн и прелом

Данијела Парацки и D_SIGN, Београд

Штампа

DIGITAL ART, Београд

Тираж

300 примерака

MNEMOSYNON
FIRMITATIS

СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
(1947–2017)

Сирмијум постао наш једини римски локалитет за који је познато порекло камена за градњу јавних и сепулкралних објеката.

Услед изостанка финансирања у периоду од 2006. до 2010. године, ископавања локалитета 85 била су прекинута. После одласка Мирослава Јерemiћа у пензију, руковођење пројектом је 2011. године преузела Ивана Поповић, а од 2013. године ископавањима руководе Ивана Поповић и Стефан Поп-Лазивић, научни сарадник Археолошког института. Резултати ових истраживања су изузетни. На источном делу локалитета регистроване су базе четири моћна стуба октогоналног објекта, опасаног кружним зидом. Нумизматички налази на његовом поду показују да је изграђен током прве тетрархије. У њему и у његовој непосредној близини откривено је 50 фрагмената порфирних скулптура. После конзервације, обављене у Народном музеју у Београду, дошло се до сазнања да је реч о фрагментованим главама Диоклецијана или Галерија, Констанција II (?), једног египатског свештеника, као и о једној скоро потпуно сачуваној бисти цара на глобу и другој бисти сачуваној у фрагментима. У сарадњи Археолошког института са Народним музејом, те скулптуре су у периоду од децембра 2015. до фебруара 2016. године биле изложене у Галерији фресака Народног музеја у Београду, уз пратећи деплијан, на српском и енглеском језику, чији је аутор Ивана Поповић. Руководиоци истраживања имали су план да током 2016. године покушају да установе однос између октогоналног тетрархичког објекта и раније откривених остатака моћног касноантичког објекта на западном делу локалитета, али је финансирање тих истраживања изостало.

Ивана ПОПОВИЋ

БИБЛИОГРАФИЈА: V. Popović, A Survey of the Urban Organization and Topography of Sirmium in the Late Empire, in: Sirmium I, ed. V. Popović, Beograd 1971, 119–148; В. Поповић, E. Ochsenchlagel, Касноцарски хиподром у Сирмијуму, Старинар XXVI (1975), 1976, 57–70 (V. Popović, E. Ochsenchlagel, Der spätkaiserzeitliche Hippodrom in Sirmium, Germania 54/1, 1976, 156–181); В. Поповић, Култ светог Димитрија Солунског у Сирмијуму и у Равени (Résumé: Le culte de saint Démétrius de Thessalonique à Sirmium et à Ravenne), Глас САНУ CCCLXXXIV, Одељење историјских наука, књ. 10, 1998, 43–56; М. Jeremić, The Sirmium Imperial Palace Complex, in: Light of the Recent Archaeological Investigations, in: Diocletian,

Tetrarchy and Diocletian's Palace on the 1700th Anniversary of Existence (International Conference, Split, September 2005), eds. N. Cambi, J. Belamarić, T. Marasović, Split 2009, 471–499; I. Popović, Sirmium – Mermerne skulpture (Sirmium – Marble Sculptures), Beograd – Sremska Mitrovica 2012; I. Popović, Porphyry Sculptures from Sirmium, Antiquité Tardive 23, 2016, 371–390; I. Popović, Survey of Early Christianity in Sirmium / Sremska Mitrovica (fourth to fifth c. AD), in: GrenzÜbergänge. Late Roman, Early Christian, Early Byzantine as categories in historic-archaeological research at the middle Danube (4th to 8th c. AD). Akten des 27. Internationales Symposium der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum, eds. I. Bugarski, O. Heinrich-Tamáska, V. Ivanišević, D. Syrbe, Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 4, Rhemshalden 2016, 179–193.

РИМСКИ И РАНОВИЗАНТИЈСКИ ГРАД УЛПИЈАНА (IUSTINIANA SECUNDA)

Античка Улпијана (*Ulpiana, Ulpianum*), у данашњем селу Грачаница на Косову, налазила се на чворишту важних трговачких и војних путева који су водили према лукама у Лисусу, на обали Јадранског мора и Солуну, на егејској обали. Од II века град је имао статус муниципијума и био је средиште царинске станице (*statio Ulpianensis*) у римској провинцији Дарданији. Касноантички извори бележе Улпијану као војни пункт, у коме су боравили припадници одреда *pseudocomitatensis Ulpianensis*, а црквени списи наводе да из тог града потичу познати каменоресци-мартини Флор и Лавр. Град је, као епископско седиште, имао своје представнике на саборима – у Сердици 3⁴³ Македоније) и у Цариграду 381. године (Павле).

Улпијана је настала у областима богатим рудом (*metalla Dardanica*), па се захваљујући томе и развила у значајан трговачки и занатски центар области. Трагови занатских активности забележени су нарочито у најмлађим периодима живота у Улпијани, а међу њима се посебно издвајају налази пећи за производњу стакла. У околини Улпијане имали су своје поседе, са организовано пољопривредном и занатском производњом, чланови познатих сенаторских породица *Furii* и *Pontii*. Након економског и културног процвата у III и IV веку, град је страдао у готским упадима 471. године. Катастрофални земљотрес 518. године оштетио је бројне зграде и градски бедем, тако да је у непосредној близини старог утврђења подигнут нов каструм у време ца-



Ulpiana, куле 3 и 4 са истока (лево) и јужни сектор – сонда са подом од мозаика

ра Јустинијана. После тога град је добио и ново име – *Iustiniana Secunda*. У време продора Авара и Словена из Подунавља, град је 618. године коначно напуштен.

Остатке античке Улпијане забележио је међу првима Ђурђе Бошковић, који је још 1926. године описао и скицирао остатке утврђења и објеката у његовој непосредној околини. Археолошка истраживања на налазишту започео је Музеј у Приштини 1954. године, а прва систематска ископавања током наредних пет година организована су под руководством Емила Чершкова из Музеја у Приштини и Љубише Поповића, кустоса Народног музеја у Београду. Након прекида истраживања, због изненадне смрти Емила Чершкова, наредних двадесет година у ареалу Улпијане спровођени су заштитни радови мањег обима. Систематска истраживања обновљена су у периоду од 1981. до 1987. године у организацији Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине и Археолошког института, под вођством Маје Паровић Пешикан.

Археолошким радовима испитани су делови старијег утврђења, северна градска капија, терме, улица правца север–југ (*cardo maximus*), са припадајућим табернама и ранохришћанска базилика. Делимично су откривене и северна, западна и јужна градска некропола, са нарочито богатом гробном архитектуром из периода касне антике. Године 1966, а потом у већем обиму 1982. године, у јужном делу града откривени су остаци грађевине – могуће домуса, која је имала три просторије украшене мозаичким подовима, површине 120 m². Остаци оште-

ћеног мозаичког пода са натписом нађени су у оквиру меморије на северној градској некрополи.

Град је заузимао површину облика приближног трапезу, са дужом страном око 500 m, а током IV века добио је бедеме дебљине око 3 m. На источној страни бедема забележени су у основи терена остаци војног логора из доба Јустинијана – квадратне основе, приближних димензија 400 m x 400 m (локалитет „Бедем“). Истраживања тог дела Улпијане, односно Јустинијане Секунде, спроводе се од 2008. године у сарадњи Римско-германске комисије Немачког археолошког института, Археолошког института Косова и Музеја Косова у Приштини.

Гордана ЈЕРЕМИЋ

БИБЛИОГРАФИЈА: Ђ. Бошковић, Римске рушевине код Грачанице, Старинар т. с. IV (1926/1927), 1928, 269–272; Е. Čerškov, Ulpiana. Gračanica–Priština, Arheološki pregled 1, Beograd 1959, 133–136; Е. Čerškov, Lj. Popović, Ulpiana. Pretходни извештај о археолошким истраживањима, Glasnik MKM I, 1956; II, 1957; III, 1958; Е. Čerškov, Rimljani na Kosovu i Metohiji, Beograd 1969; М. Паровић-Пешикан, Античка Улпијана према досадашњим истраживањима, Старинар XXXII (1981), 1982, 57–74; Г. Цветковић-Томашевић, Археолошка ископавања у средишту и јужном делу античког града, Саопштења 15, Београд 1983, 67–94; М. Паровић-Пешикан, Ulpiana, s. Gračanica, Priština – antičko naselje, Arheološki pregled 24 (1985), 82–87; М. Паровић-Пешикан, Gračanica. Ulpiana, AP/1985, Ljubljana 1986, 95–96; М. Паровић-Пешикан, Улпијана: 1985–1986. године, Гласник САД 4 (1987), 136–142; М. Паровић-Пешикан, Античка Улпијана, истраживања 1987. године, Гласник САД 5 (1989), 45–51; С. Фидановски, Римска керамика Улпијане, Београд 1990; S. Petković, Roman fibulae from Ulpiana. Archaeological investigations 1981–87, Starinar n. s. LIII–LIV (2003–2004), 241–253.